

Stanowisko KR21 w sprawie zachowania praw autorskich (Rights Retention)

Zachowanie praw do wyników badań w celu umożliwienia otwartego rozpowszechniania wiedzy

Inicjatywa Knowledge Rights 21 ([KR21](#)) wspiera otwarte rozpowszechnianie wiedzy i postrzega je jako niezbędne w obszarze badań, edukacji, innowacji i uczestnictwa w kulturze. Pozwala ono także zwiększyć widoczność, oddziaływanie i społeczne korzyści z badań.

Niniejszy dokument stanowiska powinien być odczytywany w połączeniu ze [stanowiskiem KR21 w sprawie praw do publikacji wtórnych](#). Przepisy dotyczące zachowania praw autorskich oraz publikacji wtórnych wzajemnie się uzupełniają, zapewniając możliwie szerokie rozpowszechnianie wszelkich badań akademickich i stypendiów – nie tylko tych finansowanych przez podatników.

Wspierając rozwój autentycznej Europejskiej Przestrzeni Badawczej (European Research Area - ERA) i biorąc pod uwagę szeroko zakrojone wysiłki na rzecz promowania transgranicznej współpracy badawczej, zalecamy, aby Komisja Europejska zaproponowała przepisy dotyczące Wtórniego Prawa do Publikacji (Secondary Publishing Rights) obejmujące przynajmniej wszystkie wyniki badań finansowanych ze środków publicznych – stanowiące albo samodzielny instrument, albo będące elementem szerszego pakietu promującego badania i / lub otwartą naukę.

Przyjmowane rozwiązania powinny również obejmować silne wsparcie rządowe dla rozwoju zasad zachowania praw autorskich przez wszystkie instytucje badawcze, w szczególności w zakresie opublikowanych wyników badań, w przypadku których prawo do wtórnej publikacji może nie mieć zastosowania – co omówiono poniżej.

Niniejsze stanowisko opiera się na istniejących pracach podjętych przez SPARC Europe w ramach [projektu Retain](#).

Informacje ogólne

Autorzy i instytucje badawcze mają świadomość, że wyniki ich badań – zwłaszcza finansowanych ze środków publicznych – stanowią wartość o znaczeniu społecznym, która powinna podlegać ochronie. W tym celu autorzy powinni zachowywać swe prawa autorskie oraz pokrewne do swych utworów i nie przenosić ich na inne podmioty. W rzeczywistości coraz więcej fundatorów wymaga, by autorzy akademicki mieli możliwość zachowania swych praw i udostępniania swych prac na podstawie otwartej licencji.¹

¹ [https://www.coalition-s.org/faq-theme/rights-licences/#:~:text=cOAlition%20S%20recommends%20using%20Creative,%20DBY\)%204.0%20by%20default](https://www.coalition-s.org/faq-theme/rights-licences/#:~:text=cOAlition%20S%20recommends%20using%20Creative,%20DBY)%204.0%20by%20default)

Tradycyjnie prawa do wyników badań, w szczególności publikacji naukowych, były przenoszone na wydawców na podstawie umowy lub domniemania przeniesienia w zamian za autorskie usługi publikacyjne. Obecnie instytucje, fundatorzy oraz wielu autorów dostrzega, że stanowi to poważną przeszkodę w otwartym udostępnianiu ich prac i dalszym wykorzystywaniu wyników badań.

Jednym z możliwych rozwiązań problemu własności autorskich publikacji naukowych, który staje się niejako wąskim gardłem badań naukowych, procesów badawczo-rozwojowych oraz waloryzacji wiedzy, jest zachowanie przez autorów **co najmniej wystarczających praw do udostępniania wyników badań do bezzwłocznego otwartego dostępu i ponownego wykorzystania**, niezależnie od miejsca ich pierwotnej publikacji. W przypadku badań finansowanych przez podatników zapewnia to jednocześnie wypełnienie pierwotnego celu spożytkowania funduszy publicznych.

Złożoność kwestii praw autorskich i licencjonowania

Autorzy często mierzą się z trudnościami w zarządzaniu prawami autorskimi, wynikającymi zarówno z braku wiedzy na ten temat, jak i ze skomplikowanej natury umów wydawniczych. Poszczególni autorzy mogą również znajdować się w słabszej pozycji negocjacyjnej, co utrudnia im domaganie się zmian w standardowych warunkach umowy bez wsparcia instytucjonalnego lub zbiorowego, a przynajmniej w sposób nie narażający swej kariery. Może to prowadzić do przenoszenia przez autorów zbyt wielu praw do wyników badań.

Decydenci, fundatorzy i instytucje mogą jednak wesprzeć autorów w zachowaniu odpowiednich praw, umożliwiających swobodny dostęp do wyników badań oraz ich ponowne wykorzystanie. Wdrożenie reguł zachowywania praw na uniwersytetach i innych organizacjach badawczych, nakreślona strategia zachowywania praw opracowana przez inicjatywę cOAlition S, a także konkluzje *Rady Unii Europejskiej dotyczące komunikacji naukowej z maja 2023 r.*² pozwalają wesprzeć rozmaitych fundatorów oraz instytucje we wdrożeniu **polityki zachowania praw**.

W przypadku zachowania przez instytucje i naukowców swych praw do wyników badań, mogą oni udostępniać prace na podstawie licencji otwartej. Zgodnie z warunkami licencji otwartej, takiej jak CC BY, wyniki badań mogą być ponownie wykorzystywane przez dowolną osobę, pod warunkiem podania tożsamości autorów.

Zachowanie praw autorskich – kluczowe kwestie

Określiśmy już **najważniejsze kwestie dotyczące zachowania praw**, które powinny posłużyć do przyjęcia wspólnych rozwiązań przez decydentów i społeczność badawczą. Zachęcamy do podjęcia następujących działań w kierunku zachowania praw autorskich:

² <https://www.knowledgerights21.org/news-story/knowledge-rights-21-welcomes-council-conclusions-on-scholarly-publishing/>

1. Niezbędny jest rozwój świadomości kwestii praw do wyników badań

Wyniki badań są wytworem intelektu i pracy autora lub autorów. Powinni oni zatem sprawować kontrolę zarówno nad samymi wynikami, jak i ich przyszłym wykorzystaniem. Autorzy i instytucje powinni zatem wiedzieć, kto posiada określone prawa do ich prac i być świadomi korzyści, jakie zachowanie praw niesie w kontekście zwiększenia oddziaływania ich prac badawczych. W szczególności, jeśli badania były finansowane ze środków publicznych, powinny one zostać udostępnione do bezpłatnego ponownego wykorzystania. Niedopełnienie tego obowiązku jest niezgodne z pierwotną przyczyną udzielenia finansowania.

2. Zbyt często prawa autorskie są przenoszone na wydawców w sposób domyślny lub umowy wydawnicze mają charakter wyłączny

Autorzy powinni publikować prace bez podpisywania umowy, która ograniczałaby ich prawa, tak aby zarówno oni, jak i inne osoby mogły swobodnie udostępniać i ponownie wykorzystywać dane prace naukowe. Autorzy nie mają obowiązku akceptowania wzorcowych (dostępnych w sieci) umów bez wprowadzania do nich zmian czy negocjacji postanowień. Ponadto, w przypadku gdy wydawcy sygnalizują potrzebę posiadania określonych praw w celu zarządzania procesem publikacji, autorzy mogą rozważyć niewyłączne udzielanie licencji na takie prawa wydawcom na czas określony, zamiast przyznawać je w całości. Porady i materiały dotyczące zarządzania prawami autorskimi udostępnia przykładowo organizacja Authors Alliance³, której wielu członków samych jest autorami badań naukowych i która obecnie rozszerza swój obszar działania na teren całej Europy.⁴

3. Niezmiennie istotne mogą być ramy polityczne dotyczące zachowania praw autorów

Autorzy powinni otrzymywać wsparcie od swoich uczelni, instytucji oraz fundatorów, którzy zapewniają im zachowanie praw autorskich do wszystkich opublikowanych wyników badań. Ponadto, uniwersytety i organizacje badawcze powinny zapewnić dostępność i wyszukiwalność ich prac z poziomu repozytoriów instytucjonalnych.

4. Możliwe jest domyślne udostępnianie wyników badań na zasadzie licencji otwartej

Autorzy powinni mieć możliwość udostępnienia wyników swoich badań na podstawie licencji otwartej, niezależnie od miejsca publikacji. W przypadku, gdy badania finansowane były ze środków publicznych, domyślną licencją powinna być licencja CC BY.⁵

³ <https://www.authorsalliance.org/our-issues/managing-rights/>

⁴ <https://www.authorsalliance.org/2023/07/20/authors-alliance-in-europe-giving-voice-to-authors/>

⁵ <https://creativecommons.org/share-your-work/cclicenses/>

5. Zalecenia

Międzynarodowi i krajowi decydenci powinni

- Opracować kompleksowe założenia prawne zwiększające otwartość i możliwość udostępniania publikacji naukowych, które zniosą bariery dotyczące zachowywania praw i otwartego licencjonowania.
Założenia te powinny:
 - Przewidywać zasady zachowywania praw i otwartego licencjonowania do międzynarodowych i krajowych planów dotyczących badań i innowacji, nauki otwartej itp.
 - Wezwać autorów i instytucje do zachowywania odpowiednich praw, które umożliwią bezzwłoczny otwarty dostęp do badań, oraz do wprowadzenia polityk organizacyjnych mających na celu osiągnięcie tego celu.
 - Zainwestować w lepsze i bardziej kompleksowe szkolenia dla badaczy, bibliotekarzy oraz innych pracowników uczelni i instytucji badawczych w zakresie prawa własności intelektualnej i licencjonowania.
 - Ustanowić system zachęt do wspierania korzystania z możliwości zachowywania praw.
 - Monitorować zgodność z założeniami.

Instytucje powinny

- Przyjąć polityki publikacyjne uwzględniające zachowywanie praw i otwarte licencjonowanie, a także zapewnić ich odpowiednie wdrożenie oraz zrozumienie przez badaczy, bibliotekarzy, studentów i innych pracowników.
- Przeprowadzić działania mające na celu zwiększenie świadomości na temat korzyści z udostępniania badań w sposób swobodny, w interesie otwartej nauki, badań i rozwoju oraz waloryzacji wiedzy.
- Upoważnić autorów do dzielenia się i ponownego wykorzystywania swej pracy w edukacji i badaniach na podstawie otwartej licencji, oraz zapewnić, by podejmowali oni świadome decyzje dotyczące zachowania praw i rozpowszechniania wyników badań.
- Zapewnić infrastrukturę do zachowywania praw z wykorzystaniem repozytoriów instytucjonalnych.
- Udzielać porad prawnych w zakresie wspierania autorów w procesie zachowania praw, w tym świadczyć wsparcie w negocjowaniu umów.
- Współpracować z wydawcami w celu promowania zmian związanych z zachowaniem praw autorskich, przenoszeniem praw autorskich i otwartym licencjonowaniem.
- Śledzić najlepsze praktyki w zakresie zachowywania praw oraz monitorować ich wdrażanie tam, gdzie jest to zasadne.

- W razie potrzeby poinformować wydawcę, że do przesłanego manuskryptu zostanie zastosowana otwarta licencja, która obejmie również wszystkie kolejne wersje aż do zaakceptowanego manuskryptu autorskiego (AAM), który zostanie niezwłocznie udostępniony w otwartym archiwum lub repozytorium.

Autorzy/badacze powinni

- Nie przekazywać pełnych praw autorskich ani nie udzielać wyłącznej licencji wydawniczej na swoje prace przy publikowaniu wyników badań.
- Wybierać licencję CC BY – przynajmniej w przypadku badań finansowanych ze środków publicznych.
- Zachowywać wszystkie prawa do swego utworu, przyznając wydawcy **wyłącznie** prawo do pierwszej publikacji.
- Zasięgać wewnętrznych porad prawnych, celem zapewnienia, że odpowiednie prawa będą zachowane przez instytucję i/lub autora na mocy prawa autorskiego i umów, co umożliwi otwarte udostępnianie.
- Mieć świadomość, że licencja CC BY jest zalecanym rozwiązaniem, umożliwiającym swobodne rozpowszechnianie i ponowne wykorzystanie pracy przy jednoczesnym wymogu uznania autorstwa.

Wydawcy powinni

- Nie wymagać przekazania praw autorskich ani udzielania wyłącznych licencji wydawniczych. Zamiast tego wydawcy powinni wdrożyć politykę otwartego dostępu, która pozwoli autorom zachować przynajmniej wystarczające prawa autorskie i prawa pokrewne do otwartego udostępniania ich prac.
 - o Wspierać prawo autorów do domyślnego udostępniania przynajmniej zaakceptowanych manuskryptów autorskich (AAM) na zasadzie otwartego dostępu.
 - o W przypadku publikowania na zasadzie otwartego dostępu (OA)
 - Uczynić licencję CC BY domyślną opcją
 - Nie dochodzić ani nie rościć sobie żadnych praw innych niż prawo do publikacji⁶
- Uwzględniać zasady instytucji i fundatorów oraz wspierać badaczy w ich przestrzeganiu, zamiast zmuszać ich do działania wbrew tym zasadom.
- Zapewnić przejrzystość poprzez jednoznaczne określenie warunków licencyjnych w publikowanych pracach udostępnianych na zasadzie otwartego dostępu.
- Zapewnić przejrzystość poprzez wyraźne uwzględnienie warunków licencji w metadanych.
- Pojęcie „otwartego dostępu” stosować wyłącznie do publikacji udostępnianych na podstawie otwartej licencji, aby uniknąć zjawiska „open-washingu”.

⁶ <https://www.knowledgerights21.org/news-story/removing-the-con-from-contract-law-licence-to-publish-agreements>

Dalsze lektury

Ignasi Labastida i Juan et al (2023) Opening Knowledge: Retaining Rights and Open Licensing in Europe. doi: 10.5281/zenodo.8084051. Patrz również: Strona główna i powiązane materiały -

<https://www.knowledgerights21.org/reports/opening-knowledge-retaining-rights-and-open-licensing-in-europe-2023/>

Knowledge Rights 21, 12 lutego 2024 r.: Eliminowanie podstępu z prawa umów: Umowy licencyjne na publikację

<https://www.knowledgerights21.org/news-story/removing-the-con-from-contract-law-licence-to-publish-agreements/>

Knowledge Rights 21, 4 października 2023 r.: Co oznacza pojęcie zachowania praw – jak zachowanie praw wspiera otwarty dostęp, wzmacnia pozycję autorów i jakie są możliwe dalsze kroki

<https://www.knowledgerights21.org/news-story/explaining-retaining-how-rights-retention-contributes-to-open-access-and-empowers-authors-and-how-we-can-go-further/>

SPARC Europe, *Rights Retention Helper*, 2023,

<https://sparceurope.org/what-we-do/open-access/copyright/project-retain/rights-retention-helper/>